

# Bijlage VWO

# 2011

tijdvak 1

**Nederlands**

tevens oud programma

**Nederlands**

---

Tekstboekje

### Pleidooi voor onzekerheid

(1) Weinig is mooier dan een zoekende spreker, iemand die zonder meel in de mond, vol oprechte twijfel, zoekt naar de nuance en naar manieren om de eigen beweringen te falsifiëren. De Nederlandse taal en de gebaren van de ledematen lijken welhaast niet toe-reikend voor het leggen van alle denkbare nuance in een betoog. Bij sommige sprekers lopen de woorden achter bij de gedachten, zij bedenken halverwege een zin dat er nog een bijzin nodig is. Vaak komt dit voor bij mensen die weten dat ze niet overal pasklare antwoorden op hebben of hoeven te hebben. Wat ik me nu afvraag, is of de richting waarin het publieke debat zich in Nederland ontwikkelt de biotoop oplevert waarin mijn zoekende spreker het best gedijt.

(2) De waardering van dat publieke debat is aan nogal wat erosie onderhevig. Nuanceren heeft aan populariteit verloren en wordt gezien als een teken van zwakte. Onder het mom van 'benoemen' en 'duidelijkheid' wordt de schijn van onzekerheid met zorg vermeden. De verering van de doener boven de denker viert hoogtij. Deelnemers aan het debat lijken minder dan voorheen geneigd tot openlijke zelfkritiek en zelfrelativering. Het lijkt er soms zelfs op dat de stelling van de Pruisische generaal Clausewitz "Oorlog is de voortzetting van politiek met andere middelen" omgedraaid wordt en dat de politiek – en in bredere zin het debat – wordt gezien als de voortzetting van de oorlog met andere middelen.

(3) We zouden echter moeten erkennen dat het in het debat en in de politiek – anders dan in een oorlog – niet primair gaat om het behalen van een overwinning, maar vooral om het inzichtelijk

45 maken en bediscussiëren van verschillende (morele) argumenten. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat een debat ertoe dient om de kwaliteit van ons denken naar een hoger niveau te tillen. Dat lukt alleen als deelnemers zich niet vastleggen op in steen gebeitelde standpunten. Zij moeten kritisch kunnen kijken naar hun eigen redeneringen en die van anderen.

50 (4) Toen enkele jaren geleden de aanval werd geopend op het cultuurrelativisme en het postmodernisme, raakte 'onzekerheid' pas goed in diskrediet. Onzekerheid, het zoeken naar nuance, het aftasten van de verschillende morele argumenten, moest het afleggen tegen 'duidelijkheid', 'rechtlijnigheid' en 'onwankelbare principes'. Een in het oog springende aanval op het cultuurrelativisme kwam van de Italiaanse premier Berlusconi, die zonder omhaal stelde dat de westerse cultuur superieur is aan de islamitische. Velen voelen zich ongemakkelijk bij dit soort uitspraken en velen haastten zich dan ook om er afstand van te nemen, maar bij anderen vielen ze juist in vruchtbare aarde. Immers, het mislukken van het integratiebeleid – 'het doodknuffelen van de allochtonen' – was aan dat cultuurrelativisme te wijten. Veel politici hebben een broertje dood aan onzekerheid en relativisme, zij gaan voor duidelijkheid en rechtlijnigheid, hoe ongenueanceerd ook.

75 (5) Het ruwe debat dat daardoor ontstaat, heeft zijn eigen idioom, met termen als 'ieder weldenkend mens weet ...', 'natuurlijk', 'duidelijk' en 'helder'. Het doet denken aan wat er gebeurt in echtelijke ruzies. Naarmate het conflict verergert, vallen de woorden 'altijd' en 'nooit' steeds vaker

90 (“Jij doet nooit wat, ik moet altijd alles  
doen!”).

95 **(6)** Intussen zijn politici en opinieleiders  
bang geworden voor de burger die on-  
geduldig is en in hun ogen zogenaamd  
altijd gelijk heeft. Niet gehinderd door  
de erkenning van een complexe en  
100 weerbarstige werkelijkheid legt die  
ongeduldige burger, vol vertrouwen in  
het eigen gelijk, zijn verlanglijstje op  
tafel. Deze ongeduldige burger – ook  
bekend onder de naam ‘hard werkende  
105 Nederlander’ – heeft voor velen de  
intellectueel van het toneel verdrongen.  
**(7)** Gegeven de impliciete ontkenning  
van politici dat onzekerheid een voor-  
110 waarde is voor een vruchtbaar debat, is  
het niet verwonderlijk dat mensen zich  
bedienen van dogma’s en quasi-  
zekerheden. Gemak dient de mens en  
waarom keer op keer een fijnzinnige  
115 redenering opzetten als je het ook met  
een vuistregel, principe, gedragscode  
of gebod af kunt? Mensen verleren het  
ook om met de onzekerheid die hoort  
bij het maken van keuzes om te gaan  
120 wanneer – zoals dat heet – ‘de moraal  
wordt ondersteund door de markt’.  
Waarom nog nadenken over een donor-  
registratie als je korting krijgt op de  
aanschaf van een nieuw paspoort – een  
125 voorstel van PvdA’er Wouter Bos – als  
je op het registratieformulier ‘ja’ aan-  
kruist? De voorliefde voor gedrags-  
codes en het aanvullen van morele  
overwegingen met financiële prikkels  
130 getuigt van een vrij pessimistisch mens-  
beeld. Ik vraag me af waar dat eindigt.  
Ik ben ervan overtuigd dat wanneer je  
mensen de verantwoordelijkheid ont-  
neemt om na te denken over hun eigen  
gedrag, ze die verantwoordelijkheid  
uiteindelijk zullen verleren.

**(8)** De kennelijke afkeer van het debat  
en de anti-intellectualistische sfeer die  
is gaan heersen, hangen ten dele  
135 samen met de misvatting dat het  
moreel-ethische debat per definitie  
elitair is. Maar wanneer je een moreel

dilemma isoleert en het van alle kanten  
belicht, dan is dat toch geen elitaire  
140 aangelegenheid? Het debat is bij  
uitstek het instrument om de eigen  
ideeën en idealen aan te scherpen dan  
wel bij te stellen. Juist in een politiek  
landschap waarin de verschillende  
145 partijen in het midden naar elkaar toe  
lijken te kruipen en de uitersten zich  
verder van elkaar verwijderen, is debat  
gewenst. En in dat debat is onzekerheid  
niet alleen gepast, maar ook geboden.

150 **(9)** Een andere belemmering voor een  
goed debat is de wens van veel politici  
om snel tot overeenstemming te komen.  
Die zogenaamde ‘pacificatie’ komt van  
oudsher voort uit de wens om winnaars  
155 en verliezers in het debat te kunnen  
verenigen. Angst voor polarisatie zit  
een oprechte ideeënstrijd in de weg.  
**(10)** Bij een goed debat is het ook van  
belang realistisch te zijn over waar  
160 twijfel en onzekerheid te verwachten  
zijn. Vaak geldt: hoe groter de wil om te  
overtuigen, hoe groter de stelligheid  
waarmee de argumentatie wordt  
gevoerd. Maar wat mag je verwachten  
165 van bijvoorbeeld de pogingen van de  
darwinist Richard Dawkins om  
gelovigen te bekeren tot het atheïsme?  
De stelligheid waarmee hij zijn lezers  
wil overtuigen, laat geen onzekerheid  
170 toe en biedt daardoor nauwelijks ruimte  
voor een vruchtbare gedachtewisseling  
tussen andersdenkenden. Zijn verhaal  
is een preek voor eigen parochie.

**(11)** Het gebrek aan vertrouwen in  
175 cultuur- en religiekritiek is een ander  
obstakel. Het politieke midden en  
sommige politieke partijen zijn nog  
steeds bang hun vingers te branden  
aan heikele kwesties zoals het recht op  
180 geloofsafval en gaan daarom het debat  
maar uit de weg. Daar komt bij dat in de  
minst succesvolle debatten de islam als  
geheel en als enkelvoudig wordt be-  
sproken, terwijl er grote verschillen  
185 bestaan tussen gematigde en funda-  
mentalistische aanhangers van de

islam. Argumentaties die beginnen en eindigen met ‘omdat het in de Bijbel staat’ of ‘omdat het in de Koran staat’  
190 bieden weinig stof voor een zinvolle uitwisseling van gedachten.  
(12) In zijn boek ‘Moreel Esperanto’<sup>1)</sup> pleit Paul Cliteur voor het scheiden van moraal en religie. De politiek zou zich  
195 moeten oriënteren op een moraal die mensen gemeenschappelijk hebben en niet op een moraal die mensen verdeeld houdt. Een religieuze moraal houdt mensen per definitie verdeeld.  
200 Cliteur pleit daarom voor een ‘moreel Esperanto’, dat gespeend is van ieder religieus uitgangspunt. Zo’n moreel Esperanto zou succesvol kunnen zijn als de focus in het debat niet ligt op  
205 een religie als gedeelde levensbeschouwing, maar op het naar voren brengen van die elementen die het individu dierbaar of minder dierbaar zijn. Een dergelijke poging komt in  
210 wezen neer op het aangaan van het debat met gematigden onder de religieuzen. Fundamentalisme aan de kant van religies en aan de kant van de Verlichting zijn de extremen die het  
215 debat frustreren en overbodig lijken te

maken. De politiek zou ervoor moeten waken dat deze twee extremen de toon en inhoud van het debat bepalen.  
(13) Het is vooral de taak voor politici en opiniemakers om mensen mee te nemen in het moreel-ethische debat. Het zou ongewenst zijn om mensen met principes, vuistregels, gedragscodes en een rijtje normen en waarden het bos in te sturen. Principes – de uitkomst van een onzichtbare morele argumentatie – zijn er voor mensen van wie de hoop op eigen morele argumentatiekracht is opgegeven. Het in twijfel trekken van principes, het wellicht vermoeiende proces van telkens nieuwe afwegingen maken, is de belangrijkste voorwaarde voor een zinvol debat en voor de democratie.  
220  
225  
230  
235 (14) Niet iedereen zal of moet een zoekende spreker worden, maar mensen zijn niet gek. Ze zijn in beginsel prima in staat hun (morele) argumenten op een goede, genuanceerde manier voor het voetlicht te brengen. Stel hen dan echter wel in staat om dat te doen. Pas dan zal onzekerheid in een beter daglicht komen te staan en een nieuwe waardering krijgen.  
240

*naar: Chris van der Meulen, winnaar van de Banning-essaypijs 2008  
uit: Socialisme & Democratie, nummer 6, 2008*

noot 1 Esperanto is een kunsttaal, ontworpen om mensen uit verschillende culturen met elkaar te laten communiceren.

### Geen nationale identiteit zonder historisch besef

(1) In 1878 werd vaderlandse geschiedenis een verplicht vak op de lagere school. Doel was te verhelderen hoe de Nederlandse staat zich in historisch opzicht ontwikkeld had. Daarnaast diende dit vak als middel voor het opwekken van vaderlandsliefde en het aankweken van een gevoel van nationale identiteit. In de toelichting bij de wet stond duidelijk wat moest worden geleerd en hoe dat onderwezen moest worden. De bloederige Tachtigjarige Oorlog, de kansrijke Gouden Eeuw en de Franse Tijd vol staatsgrepen werden gepresenteerd als belangrijke periodes uit onze 'vaderlandse geschiedenis'.

(2) Dat de mensen een historische identiteit in de negentiende en in de eerste helft van de twintigste eeuw van groot belang achtten, was niet alleen het gevolg van deze wet maar ook van de verzuiling. De katholieken, protestanten en socialisten bezagen het verleden vanuit een verschillend perspectief. In 1872 werd bijvoorbeeld een nationale herdenking van het innemen van Den Briel (1572) georganiseerd. Die innamen was het begin van de onafhankelijkheid van de Republiek, maar het katholieke volksdeel wenste vooral te herdenken dat de watergeuzen deze innamen indertijd hadden gevierd met het ter dood brengen van negentien katholieke geestelijken, de martelaren van Gorkum.

(3) Dergelijke verschillen in beleving van historische gebeurtenissen leidden niet tot relativisering van de geschiedenis. Integendeel: alle verschillende zuilen verklaarden indertijd hun plaats in de samenleving in termen van emancipatie en verwezen daarbij naar voor hen markante momenten uit de eigen geschiedenis. De verzuilde

burgers, of ze nu van katholieke, protestantse of socialistische huize waren, vonden – terugkijkend op het verleden – ieder hun eigen identiteit.

(4) Met de ontzuiling en de secularisatie vanaf de jaren zestig in de twintigste eeuw is deze identiteit op basis van een eigen geschiedenis weggevallen. Soms ging dat met opluchting gepaard.

Binnen de zuilen bestond indertijd heel weinig geduld met afwijkende opvattingen, de emancipatie bleek in een aantal opzichten slechts schijn en de interne groepsdwang bleek vooral een zeer onaangename herinnering, die liefst werd verdrongen. Bovendien, wie had er, op de drempel van een totaal nieuwe samenleving, nog behoefte aan inzicht in het verleden? De rugzakken met het belaste, verzuilde verleden werden dan ook snel afgeworpen.

(5) Met dit alles viel de bodem onder het vaderlandse geschiedenisonderwijs weg. Het werden de jaren waarin geschiedenis door maatschappijleer werd vervangen. De vaderlandse geschiedenis legde het af tegen een breed gedragen kosmopolitisme. Met het historisch besef ging het vervolgens snel bergafwaarts. Van zoiets als een gemeenschappelijke identiteit was nauwelijks nog sprake.

(6) Inmiddels is het tij gekeerd en staat de vaderlandse geschiedenis weer volop in de belangstelling en daarmee het historisch besef. Enerzijds heeft dat te maken met het feit dat de idealen van de jaren zestig zijn verouderd, anderzijds spelen internationale ontwikkelingen een rol. Zo bleek het einde van de Koude Oorlog met de val van de Berlijnse muur niet het begin te zijn van een totaal nieuwe wereld, maar herhaalde de bloedige geschiedenis zich

eerst op de Balkan en daarna verkilde  
90 de verstandhouding tussen het westen  
en Rusland wederom. Zelfs de  
geschiedenis in het Midden-Oosten  
bleek te zijn doorgegaan langs oude  
patronen. Ook leek het proces van  
95 Europese integratie sluipenderwijs te  
leiden tot een verlies van nationale  
zelfstandigheid. Belangrijker wellicht  
nog was het gegeven dat de migranten  
uit de jaren zestig – en hun kinderen –  
100 niet voldoende integreerden in de  
samenleving, maar een parallelle  
samenleving opbouwden.  
**(7)** Dit alles heeft geleid tot een nieuwe  
zoektocht naar identiteit en een her-  
105 bezinning op het nationale verleden.  
Niet langer hield alleen een handjevol  
historici zich bezig met de vraag naar  
de Nederlandse identiteit, maar de  
gehele samenleving stortte zich op dit  
110 vraagstuk. Ook de overheid kon niet  
achterblijven. Vanuit Den Haag werd  
verordonneerd dat het geschiedenis-  
onderwijs versterking behoefde en men  
stelde een geschiedenis canon verplicht.  
115 Daarnaast klonk het startschot voor een  
Nationaal Historisch Museum en veel  
erfgoed wordt niet langer verkwanseld,  
maar juist veiliggesteld.  
**(8)** Ook hier herhaalt zich in zekere zin  
120 de geschiedenis. Want net als in de  
jaren zestig, toen men het belang van  
het vak vaderlandse geschiedenis niet  
langer inzag, dreigt men nu weer door  
te slaan naar de andere kant: een  
125 dwangmatig streven naar nationale  
homogeniteit. Het onderwijs moet dit  
alles verankeren: grote heldendaden uit  
het verleden moeten een plekje krijgen  
in een begrijpelijk historisch overzicht.  
130 De pleitvoerders voor gedegen onder-  
wijs in de vaderlandse geschiedenis  
krijgen soms het verwijt dat het hier  
gaat om een hernieuwd, bekrompen  
nationalisme. Dit verwijt kan worden  
135 gepareerd door te wijzen op het ont-  
breken van basale historische kennis,  
waarvan het, los van enig hoger doel,

van belang is dat elke burger daarover  
beschikt. Zoals telkens weer uit onder-  
140 zoek blijkt, zijn er tal van mensen die  
denken dat Willem van Oranje tegen de  
Romeinen in opstand kwam en dat de  
Eerste Wereldoorlog in 1550 begon.  
**(9)** De oorzaak van deze onwetendheid  
145 lijkt snel gevonden: het falende onder-  
wijs. Dat verklaart echter niet alles. In  
landen die niet hebben gezocht onder  
Nederlandse eigenaardigheden als  
Mammoetwet, basisvorming en studie-  
150 huis, is het net zo slecht gesteld met  
het algemene historisch besef van de  
bevolking. In Canada bijvoorbeeld  
schatte zestien procent van de  
bevolking het aantal Joodse slacht-  
155 offers op minder dan een miljoen. In  
Engeland beweerde bijna de helft van  
de Engelsen nog nooit van Auschwitz te  
hebben gehoord. In Griekenland dacht  
een student aan de universiteit dat de  
160 SS een van de grootste verzetsgroepen  
was. In de Verenigde Staten waren er  
studenten die dachten dat de  
Russische Revolutie in 1970 had  
plaatsgevonden, dat de eerste atoom-  
165 bom in 1915 was gevallen en dat de  
slaven in de Verenigde Staten in 1835  
waren vrijgelaten, hoewel anderen  
dachten dat dit in 1910 was gebeurd.  
Ook waren er studenten die dachten  
170 dat de Volksrepubliek China in 1790 tot  
stand was gekomen, Israël in 1810 was  
opgericht, Napoleon vóór de Franse  
Revolutie aan het bewind was, maar  
misschien ook pas in 1880, dat Darwin  
175 een auteur was uit de achttiende eeuw  
en dat vrouwen al in 1810 het kiesrecht  
hadden verworven.  
**(10)** Dit alles wijst erop dat de situatie  
in Nederland niet uniek is. Verder blijkt  
180 hieruit dat geschiedenis vooral een veel  
lastiger vak blijkt te zijn dan doorgaans  
wordt aangenomen, wat op zich weer  
dwingt tot een diepgaande bezinning op  
de didactiek ervan.  
185 **(11)** Een laatste belangrijke oorzaak  
van het gebrekkige historische besef

van de Nederlandse bevolking is dat  
nogal wat burgers het gevoel hebben  
dat geschiedenis in het gewone leven  
190 er helemaal niet toe doet. Voor veel  
leerlingen is geschiedenis een 'school-  
vak', dat men na het verlaten van de  
school kan 'deleten'. Dit gevoel wordt  
versterkt door het vrijwel ontbreken van  
195 een historische dimensie in het open-  
bare debat. Aan het Binnenhof wordt  
dagelijks slag geleverd over van alles  
en nog wat, maar een historisch argu-  
ment valt daar zelden te beluisteren.  
200 Al was het maar, bijvoorbeeld, een  
opmerking waaruit het besef blijkt dat  
Nederland tijdens de koloniale periode  
over verschillende uitheemse volkeren  
de baas speelde of dat Nederlanders  
205 ooit voor hun eigen vrijheid hebben  
moeten vechten. Vanwege deze  
geringe interesse kan het historisch  
aanbod van de Nederlandse publieke

210 omroepen niet in de schaduw staan van  
wat de BBC, Canvas of ZDF op dit  
terrein bieden, al zijn er wel enkele  
historische programma's zoals 'Andere  
Tijden'. Belangstelling voor de ge-  
schiedenis lijkt haast een kwestie van  
215 persoonlijke smaak, een hobby voor  
vitale senioren. En voor de elite lijkt  
historische kennis eerder een distinctie-  
middel: men kan er zo prettig mee laten  
merken niet van de straat te zijn.  
220 **(12)** Zolang dat het overheersende  
beeld is, zolang de politieke belang-  
stelling voor de geschiedenis beperkt  
blijft tot het bestellen van een canon  
voor het onderwijs en zolang burgers  
225 onverschillig staan tegenover de eigen  
historische achtergrond zal het  
historisch besef van de bevolking niet  
toenemen. En zonder historisch besef  
zal er van een nationale identiteit geen  
230 sprake zijn.

*naar: Jan Bank en Piet de Rooy  
uit: NRC Handelsblad, 4 en 5 oktober 2008*

*Jan Bank is emeritus hoogleraar vaderlandse geschiedenis aan de Universiteit  
Leiden. Piet de Rooy is hoogleraar Nederlandse geschiedenis aan de  
Universiteit van Amsterdam.*

*De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te  
maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de  
auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de  
vermelde bronnen.*

*Het College voor Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit  
examen.*